

VVS ONTWERP- VISIETEKST

ONDERWIJSVERNIEUWING

Standpunt goedgekeurd op de algemene vergadering van 24 april 2008

Met deze visietekst wil VVS geen suggesties doen naar het Vlaamse beleid omtrent de implementatie van onderwijsvernieuwing. Deze tekst is vooral gericht aan de studentenvertegenwoordigers, waarbij VVS hen wil informeren over het begrip onderwijsvernieuwing.

1. ONDERWIJSVERNIEUWING: DOELSTELLINGEN	1
1.1. EEN VERANDERENDE MAATSCHAPPIJ	1
1.2. EEN VERANDERENDE VISIE OP LEREN	2
1.3. BELANG VAN DEMOCRATISERING EN ONDERWIJSKWALITEIT	3
2. ONDERWIJSVERNIEUWING: WAT?	4
2.1. ENKELE INTERESSANTE WERKVORMEN	4
2.1.1. Begeleide zelfstudie	4
2.1.2. Probleemgestuurd onderwijs (PGO)	4
2.1.3. Projectgestuurd onderwijs	4
2.1.4. Online discussiefora	4
2.2. ONDERWIJSVERNIEUWING ALS CONTINUÛM	5
2.3. WAT IS HET NIET?	5
3. ONDERWIJSVERNIEUWING: AANDACHTSPUNTEN	6
3.1. FACILITEITEN EN ALTERNATIEVEN	6
3.2. TWEDE ZIT EN EXAMENCONTRACTEN	6
3.3. VISIE	7
3.4. VORMING DOCENTENKORPS	7
3.5. TOEGANKELIJKHEID	7
3.6. STUDIELAST	7
3.7. ECTS-FICHES ALS INSTRUMENT	8
3.8. BELANG AANGEPASTE EVALUATIE	8
3.9. KWALITEITSCONTROLE	9

1. ONDERWIJSVERNIEUWING: DOELSTELLINGEN

Onderwijsvernieuwing omvat meer dan een eenvoudige innovatie, het gaat eerder om een paradigmawissel in het onderwijs. Het 'nieuwe leren' is al langer gekend en wordt verbonden met volgende concepten: meer constructivistisch onderwijs (waarbij de student zelf kennis construeert en zelf verantwoordelijk is voor het leerproces); sterkere afstemming op de behoefte van de arbeidsmarkt; meer leren in authentieke en praktijkgerichte omgevingen. Leren wordt niet langer gezien als het opslaan van kennis, maar als een ontwikkelingsproces. Al deze nieuwe ontwikkelingen komen uiteraard niet zomaar uit de lucht vallen. Recente ontwikkelingen binnen de maatschappij en het hoger onderwijs maken dat het denken over onderwijsvernieuwing, of dus alternatieve opleidingsvormen, in een stroomversnelling is terechtgekomen.

1.1. EEN VERANDERENDE MAATSCHAPPIJ

De ontwikkeling van de technologie (internet, multimedia,...) maakt het mogelijk om enorme hoeveelheden informatie ter beschikking te stellen, kennis komt als het ware van overal binnenwaaien. Er zijn andere kennisleveranciers op de

markt, waardoor universiteiten en hogescholen hun monopoliepositie zijn kwijtgespeeld. De traditionele leerstofgecentreerde benadering van het hoger onderwijs moet hier in vraag gesteld worden. Dit traditionele model is immers ontstaan in een tijd waar kennis alles behalve zo toegankelijk was als vandaag en waar de docent of prof beschouwd werd als de enige toegang tot het kennisgebied. Hij/zij was de bezitter van kennis en het was zijn/haar taak om deze over te dragen naar de studenten toe. Zoals reeds aangehaald verloopt de toegang niet noodzakelijk meer langs hen, dus zal de taak van het onderwijs gewijzigd moeten worden. Kennis wordt niet enkel aangeleverd vanuit cursussen, er zijn in deze tijd verscheidene informatiekanaalen. Het is dan ook de taak van het onderwijs om hun studenten op een verantwoorde manier om te leren gaan met deze informatie. Studenten dienen dus niet langer kennis te bezitten, maar moeten leren omgaan met deze grote hoeveelheden kennis en constant evoluerende informatie.

In het kader van de Lissabonstrategie¹, een overeenkomst tussen de Europese regeringsleiders met als doel om tegen 2010 van de EU de meest competitieve en dynamische kenniseconomie ter wereld te maken, moeten we in een sneltempo evolueren naar een krachtige kenniseconomie, waarbij kennis beschouwd wordt als dé kritische factor in het concurrentiespel. Voor meer over de Lissabonstrategie verwijzen we naar het uitgebreide VVS-standpunt hierover². De realisatie van deze kenniseconomie en samenleving kent onvermijdelijk zijn weerslag op ons onderwijs. Als het doel van onderwijs is om de studenten voor te bereiden op het maatschappelijke leven waaraan ze zullen moeten participeren, dan zal onderwijs verder moeten gaan dan kennisoverdracht. De nadruk ligt in een kenniseconomie vooral op probleemoplossende vaardigheden, eerder dan op het louter bezitten van kennis. Studenten moeten informatie kritisch leren bekijken en hun competenties continu ontwikkelen. Principes als levenslang leren, kennismanagement, collaboratief (samenwerkend) leren, flexibiliteit en dergelijke meer dienen in het onderwijs dan ook te primeren.

Ook vanuit de arbeidsmarkt worden er nieuwe eisen gesteld aan het onderwijs. Vanuit het werkveld is er nood aan goedgekwalificeerde en vooral breed inzetbare medewerkers. De tijd dat men zich met de kennisbagage, opgedaan op de schoolbanken, levenslang kon handhaven op de arbeidsmarkt is voorbij. Er is een voortdurende nood aan bijscholing, aan het opdoen van nieuwe kennis. Dit vergt echter een aanpassingsvermogen van de mensen. Om dat aanpassingsvermogen bij te brengen is het van cruciaal belang dat de nodige vaardigheden en attitudes reeds aangeleerd worden in de initiële opleidingen. In de traditionele opleidingen wordt nog steeds te weinig aandacht geschonken aan deze competenties.

1.2. EEN VERANDERENDE VISIE OP LEREN

Naast een veranderende maatschappij heeft ook de veranderende visie op leren een grote invloed op de ontwikkeling van onderwijsvernieuwing. Gelet op bovenstaande ontwikkelingen verschuift de vraag van wat studenten moeten kennen naar wat er gebeurt bij studenten tijdens het onderwijsproces. In elk leertraject zou de lerende centraal moeten staan, het zou dus primair om het leerproces van de student gaan. Dit betreft de verschuiving van een reproductiegerichte benadering naar een meer procesgerichte benadering. Het gaat hier niet langer om het kunnen reproduceren van kennis, als wel om het kunnen verwerken en verwerven ervan. Deze overgang gaat tevens gepaard met een verschuiving van docentgecentreerd naar meer studentgecentreerd onderwijs. Er dient als het ware vanuit de student gekeken te worden om na te gaan in welke mate het aanbod afgestemd kan worden op de mogelijkheden, interesses en behoeften van de student, zodat het leerrendement maximaal is. Sinds studenten niet langer gezien mogen worden als sponzen die op een passieve wijze informatie absorberen, maar als actieve kennisverwerwers, is het ook belangrijk dat de leeromgeving een constructieve ondersteuning biedt voor dit verwervingsproces.

Deze ontwikkelingen kaderen in een veranderende opvatting over leren, zijnde het constructivisme met als relevante kenmerken³:

- Leren is een actief proces: studenten moeten dus de ruimte krijgen om verantwoordelijkheden te kunnen opnemen voor hun eigen leerproces. Leren veronderstelt 'knowledge building' in plaats van 'knowledge consumption'.
- Leren is cumulatief: nieuwe kennis bouwt steeds voort op bestaande kennis, het leerproces van de student wordt in belangrijke mate bepaald door zijn/haar voorkennis. Kennis die niet herkend wordt, heeft geen betekenis en leidt bijgevolg niet tot nieuwe inzichten of toepassingen.
- Leren is een constructief proces: inzicht hebben in een bepaald vakgebied wordt niet bepaald door de hoeveelheid kennis die een student bezit, maar door de mate waarin deze kennis georganiseerd is. Door het gebruik van kennis (voorkennis) in concrete contexten worden nieuwe concepten toegevoegd aan reeds bestaande. Een georganiseerd kennisbestand ontstaat dus door actieve omzetting en inpassing van nieuwe informatie in het reeds bestaande kennisgeheel.
- Leren is contextgebonden: spreken over leren los van de context waarbinnen iets is geleerd is niet mogelijk. Ideeën over een begrip zijn immers steeds gebonden aan de context waarbinnen dit begrip is geleerd. Onderwijs sluit dus best aan bij de realiteit.

¹ Zie VVS standpunt Lissabonstrategie

² http://www.vvs.ac/documentatie_standpunten/standpunten/2006-2007/Lissabonstrategie.pdf

³ Dochy, Heylen & Van de Mosselaer (2000), *Coöperatief leren in een krachtige leeromgeving. Handboek probleemgestuurd leren in de praktijk*. Acco: Leuven/Voorburg

- Leren is betekenisvol leren: de student geeft betekenis aan informatie vanuit zijn of haar eigen voorkennis, op die manier wordt kennis geïnterpreteerd en verankerd. Vorderen in een leerproces impliceert dat kennis in een steeds bredere waaier van situaties kan worden toegepast.
- Een cognitief conflict is de stimulus voor leren: effectief leren ontstaat wanneer de opleidingsdoelen en de doelen van de student in elkaars verlengde liggen. Indien de student geconfronteerd wordt met een interessant probleem, waarbij het zoeken naar oplossingen een uitdaging vormt, zal effectief leren plaatsvinden.
- Leren is een kwestie van extensieve oefening: expertise ontwikkelt zich pas door veelvuldig oefenen. Het aanbieden van een verscheidenheid van reële situaties stimuleert de student om flexibel om te gaan met kennis. Hierdoor krijgt de student meer inzicht in de relevantie en bruikbaarheid van de kennis afhankelijk van de context.
- Kennis ontstaat en ontwikkelt in een sociale context: door het samenwerken met anderen kunnen studenten hun eigen denkproces en inzichten toetsen aan dat van de anderen (coöperatief leren). Daarnaast bevordert samenwerken het nadenken over het geleerde (metacognitieve processen).
- Leren is zelfregulerend en doelgericht: betrokkenheid bij de leertaken groeit wanneer men meer verantwoordelijkheid kan en mag opnemen.

Effectief leren is dus essentieel een actief, betekenisvol leren waarbij zelfsturing en zelfregulatie een centrale plaats innemen en veronderstelt onderwijsvernieuwing. Deze onderwijsvernieuwing mag zich niet beperken tot de structuren en inhoud van het hoger onderwijs. De BAMA-hervorming en flexibilisering hebben al de nodige veranderingen te weeg gebracht in de structuur en inhoud van de opleidingen, maar ook onderwijsinhoudelijk zijn er heel wat vernieuwingen en aanpassingen nodig. Aangezien onderwijsvernieuwing opgevat moet worden als een paradigmawissel, vereist deze ook en vooral een verandering van de onderwijskundige aanpak. Het gaat hier om een totaalconcept dat zich in elk aspect van het onderwijs moet manifesteren. De flexibiliteit en differentiatie die nu reeds gegarandeerd zijn in de structuren en organisatie van het hoger onderwijs zullen tevens vertaald moeten worden naar de pedagogische en didactische omkadering van het onderwijs, door bijvoorbeeld het aanwenden van flexibele en gedifferentieerde werkvormen. Gelet op het gegeven dat studenten niet uit zichzelf zullen gaan samenwerken (één van de kenmerken van onderwijsvernieuwing) is een aangepaste en adequate onderwijsaanpak wenselijk. Competenties, zoals flexibel zijn, initiatief nemen, in team kunnen werken, kritisch denken, en dergelijke meer verwijzen naar vaardigheden en attitudes. In traditionele ex cathedra opleidingen wordt echter weinig expliciet aandacht geschonken aan deze competenties, onderwijsvernieuwing zou dus een meerwaarde kunnen betekenen in het verwerven van deze competenties. Hiermee wil VVS niet zeggen dat het ex cathedra onderwijs geen enkele waarde meer bezit. Integendeel, aangezien het kennisaspect van onderwijs heel belangrijk is en blijft, pleit VVS voor een combinatie van beide methoden van onderwijs. Er moet gezocht worden naar een goed evenwicht tussen enerzijds het traditionele ex cathedra onderwijs, dat het verwerven van kennis vooropstelt. En anderzijds de onderwijsvernieuwendende werkvormen, waarbij de vaardigheden en attitudes meer aan bod komen.

1.3. BELANG VAN DEMOCRATISERING EN ONDERWIJSKWALITEIT

Het centraal objectief blijft voor VVS de toegang tot een kwalitatief en democratisch hoger onderwijs voor iedereen, met de nodige bekwaamheid en motivatie, in alle voor de samenleving relevante studiedomeinen. Het spreekt voor zich dat alle maatregelen in het hoger onderwijs moeten bijdragen tot de verwezenlijking van deze doelstelling en in geen geval strijdig mogen zijn met deze centrale betrachting. Daar het huidige traditionele onderwijs vandaag de dag nog vele drempels creëert, is een andere aanpak noodzakelijk. VVS ziet hier een belangrijke taak weggelegd voor de onderwijsvernieuwing, omdat men hier de student en zijn of haar leerproces centraal stelt en men vertrekt vanuit de noden en behoeften van studenten. Het hoger onderwijs mag niet langer enkel zijn afgestemd op de modale student. Door het flexibel aanwenden van werkvormen alsook door het differentiëren van het onderwijs, kunnen er al heel wat drempels weggewerkt worden.

Let wel, voorwaarde voor succes is dat de onderwijsvernieuwing op een goede en doordachte manier geïmplementeerd wordt. Zoniet, zal onderwijsvernieuwing volgens VVS schadelijke effecten teweegbrengen.

Onderwijsvernieuwing zou volgens VVS moeten bijdragen tot een verbetering van de kwaliteit van het onderwijs. Onderwijskwaliteit heeft voor VVS niet alleen betrekking op de aansluiting van academisch onderwijs op de wetenschappelijke onderzoekszwaartepunten. Onderwijskwaliteit beperkt zich evenmin tot het behaalde niveau aan de eindmeet, maar gaat ook over het proces langs waar men studenten naar deze 'eindtermen' loodst. De verbetering van de onderwijskwaliteit moet daarom aandacht schenken aan competentiegericht leren, curriculuminnovatie, programmacoherentie, interdisciplinariteit, studiedruk en studeerbaarheid, de mate waarin het onderwijsconcept inspeelt op de aanwezige diversiteit, de mate waarin werk- en evaluatievormen aansluiten op de opleidingsdoelstellingen, bestaande en docentenevaluatie, studie- stage en thesisbegeleiding, studentenbegeleiding, computerfaciliteiten, communicatie naar de student, bibliotheekvoorzieningen... Onderwijskwaliteit gaat dus niet alleen om de kwaliteit van het eindproduct maar eveneens om de toegevoegde waarde van het productieproces: dus niet enkel om de waarde van het diploma maar ook om de didactische en organisatorische aanpak.

2. ONDERWIJSVERNIEUWING: WAT?

Zoals reeds hoger vermeld (zie 1.3) kadert onderwijs vernieuwing in een nieuwe opvatting over leren. De lerende wordt niet langer gezien als een passieve recipiënt, maar als een actieve verwerker van kennis. Leren wordt opgevat als een actief, betekenisvol en contextgebonden proces waarbij de lerende zelf de verantwoordelijkheid draagt voor zijn leerproces. Deze wijzigingen in de manier waarop over leren gedacht wordt, nopen tot een andere vorm van onderwijs, een andere onderwijsaanpak die deze manier van leren stimuleert. Onderwijsvernieuwing moet opgevat worden als een houding van waaruit het onderwijs vorm krijgt, een onderwijs dat bijdraagt tot de ontwikkeling van tal van competenties, zoals kritische denken, levenslang leren, samen werken,....

2.1. ENKELE INTERESSANTE WERKVORMEN

Om het containerbegrip onderwijsvernieuwing iets of wat concreter te maken, zal in het volgende deel een oplistings gemaakt worden van werkvormen die onder de noemer van onderwijsvernieuwing vallen. Let wel, deze lijst is alles behalve exhaustief en onderwijsvernieuwing mag niet herleid worden tot deze werkvormen. Onderwijsvernieuwing behelst een mentaliteit van waaruit onderwijs vorm kan krijgen, waarbij vertrokken wordt vanuit een veranderende visie op kennis en onderwijs. Deze werkvormen moeten gezien als noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarden ter realisatie van onderwijsvernieuwing.

2.1.1. Begeleide zelfstudie

Zoals reeds gesteld is kennis niet meer iets absoluut, wat doorgegeven wordt van docent op student, maar iets dat geconstrueerd wordt. Dit sluit aan bij het constructivisme, waar de student zelf actief kennis construeert die aansluit op de voorkennis die hij of zij reeds bezit over het onderwerp. Het mag duidelijk zijn dat de lerende centraal staat in dit proces, en er ook een grote verantwoordelijkheid in heeft. Die grote verantwoordelijkheid wordt weerspiegeld in de opvatting die men binnen begeleide zelfstudie heeft over instructie en begeleiding. Het leerproces is een groeiproces, waar de student in het begin nog de nodige sturing kan gebruiken. Naarmate de student verder groeit, verwerft hij of zij steeds meer capaciteiten om zijn of haar leerproces te sturen. Studenten nemen zelf hun verantwoordelijkheid in handen. Dit ligt aan de basis van begeleide zelfstudie en het is dan ook belangrijk dat dit daadwerkelijk gebeurt. Het spreekt voor zich dat dit niet voor alle studenten even eenvoudig is. Het is daarom uiterst belangrijk dat het voor de studenten duidelijk is wat van hen verwacht wordt. Ook moeten zij de nodige informatie over en toegang krijgen tot digitale hulpmiddelen en bibliotheken, die een essentieel onderdeel zijn van begeleide zelfstudie. Zoals al eerder vermeld, speelt voorkennis een grote rol bij kennisconstructie. Elke student heeft een verschillend startpunt en het is ook nodig dat hier rekening mee gehouden wordt. Aangepast leermateriaal en ondersteuning op maat bieden hier een oplossing. Dit kan erg tijdsintensief lijken, maar is noodzakelijk om het leerproces te optimaliseren. De docent heeft hier een grote verantwoordelijkheid en is bij het begin van het leerproces onmisbaar voor de student. Hij/zij moet de leerdoelen expliciet maken, informatie aanreiken, de student motiveren en dient ook als model voor de leeractiviteiten. Deze ondersteuning wordt langzaam aan afgebouwd, zodat de student naar het einde toe in staat is zijn/haar leeractiviteiten zelfstandig vorm te geven.

2.1.2. Probleemgestuurd onderwijs (PGO)

Probleemgestuurd Onderwijs is, net als begeleide zelfstudie, een werkvorm waarbij er uitgegaan wordt van de voorkennis van de studenten. Het betreft een onderwijsmethode waarbij authentieke problemen de basis vormen voor een zelfgestuurd, actief en flexibel leerproces dat leidt tot het verwerven en het kunnen toepassen van kennis en tot het ontwikkelen van competenties. Het leren wordt met andere woorden gestuurd vanuit problemen. Bij PGO wordt er gewerkt met groepen van 12 tot 15 studenten, de onderwijsgroep genoemd. Het uitgangspunt is een uitdagende probleemsituatie, waarvoor de studenten een oplossing moeten vinden. Zij zijn zelf verantwoordelijk voor hun groep en voor hun leerproces. De docent krijgt de rol van tutor en faciliteert het leerproces. Ook de studenten onderling krijgen rollen toebedeeld. Zo is er een notulist en een gespreksleider of voorzitter. Ook dit draagt bij tot het nemen van verantwoordelijkheid door de studenten en leert hen ook beter samen te werken. Studenten leren op deze manier analytisch naar problemen kijken door ze op te splitsen in leerdoelen, een aanpak die ook voor andere probleemsituaties gebruikt kan worden. Ook gaan ze kennis op een andere manier benaderen, door vakoverschrijdend te werken. Het geleerde zal beter onthouden worden door de thematische manier van werken, waarbij de leerstof onderling veel beter samenhangt. Ook het nut van de opgedane kennis is meteen duidelijk, wat betere effecten geeft op lange termijn.

2.1.3. Projectgestuurd onderwijs

Deze didactische werkvorm is ook gekend onder de benaming 'Projectonderwijs' heeft veel gelijkenissen met probleemgestuurd onderwijs. Ook hier wordt er vertrokken van een realistische probleemsituatie waar de groep een oplossing voor moet zoeken. Het verschil is dat men bij projectonderwijs de oplossing ook echt moet uitwerken. Bij PGO blijft deze uitwerking theoretisch, maar bij projectgestuurd onderwijs wordt er een echt project uitgewerkt. Denk bijvoorbeeld aan een reclamecampagne of een minionderneming. Praktijkervaring is hier dus erg belangrijk en vaak wordt er hiervoor samengewerkt met het beroepsveld.

2.1.4. Online discussiefora

Online discussiefora komen op elk digitaal leerplatform voor. Ze zijn een belangrijk communicatiemiddel tussen studenten en docenten en vooral tussen studenten onderling. Op deze discussiefora kunnen vragen gesteld worden over

de leerstof en op deze manier komt er een vorm van samenwerkend leren tot stand tussen de studenten. Dit is een belangrijke vorm van leren, maar toch kunnen online discussiefora nog op een andere, meer intensieve wijze gebruikt worden. Docenten kunnen van online discussiegroepen een echte leeromgeving maken, door de studenten opdrachten te geven en gerichte vragen te stellen. Op deze manier leren zij samen te werken rond een bepaald probleem en worden ze ook verplicht om de leerstof grondig door te nemen. Vooral het samenwerken biedt grote voordelen.

2.2. ONDERWIJSVERNIEUWING ALS CONTINUÛM

Ondanks alle evoluties en ontwikkelingen, wil VVS toch het blijvend belang van het ex cathedra onderwijs benadrukken. Kennis is en blijft belangrijk, ook binnen het onderwijsvernieuwend discours. Kennis moet immers als basis en fundament beschouwd worden voor het verwerven van competenties. VVS stelt wel een aantal voorwaarden aan deze vorm van onderwijs. Zo vinden wij bijvoorbeeld dat er binnen het ex cathedra onderwijs ook geëxperimenteerd kan en moet worden. Naast de traditionele hoorcolleges kan er bijvoorbeeld geopteerd worden om interactiecolleges en werkcolleges te organiseren, waarbij meer activiteit en inbreng van de student verwacht wordt.

Het traditionele ex cathedra onderwijs en de onderwijsvernieuwing moeten gezien worden als twee uitersten van een continuüm. Aan de ene kant bevindt zich het docentgecentreerd (traditionele) onderwijs en aan de andere het studentgecentreerd onderwijs, kenmerken⁴ van beiden worden in onderstaande tabel weergegeven:

Docentgecentreerd	Studentgecentreerd
Kennisinhouden en disciplinegerichte vaardigheden als uitgangspunt voor het curriculum	Realistische praktijksituaties als uitgangspunt voor het curriculum
Het onderwijsproces staat centraal	Het leerproces staat centraal
Sturing door de instructieverantwoordelijke	Sturing door de lerende
De lerende is passief	De instructieverantwoordelijke is een coach/begeleider
De instructiemodules weerspiegelen een disciplinaire visie op opleiding	Modules zijn voor een belangrijk deel interdisciplinair
Er zijn afzonderlijke en opgesplitste vaardigheidsmodules uitgewerkt	Algemene vaardigheden geïntegreerd in het hele curriculum
Kennis	Vaardigheden

VVS ziet het ex cathedra enerzijds en de onderwijsvernieuwing anderzijds niet als onverzoenbaar. Integendeel, in plaats van een of/of verhaal, pleit VVS voor een en/en verhaal. Er moet naar een goed evenwicht tussen beide gezocht en gegarandeerd worden. Een gevarieerde aanwending van werkvormen is enorm belangrijk.

2.3. WAT IS HET NIET?

Hoewel onderwijsvernieuwing een breed toepassingsdomein kent, kunnen er een aantal werkvormen of methodes onderscheiden worden die niet tot het domein van de onderwijsvernieuwing behoren. Zo vormt het gebruik van presentaties (zoals PowerPoint) in de les geen vorm van onderwijsvernieuwing en ZEKER niet als het ter vervanging van de cursus gehanteerd wordt. Dus proffen of docenten die al te vaak denken dat ze een schouderklopje verdienen omdat ze heel innovatief bezig zijn (lees: gebruik maken van slides) zullen we moeten teleurstellen. Onderwijsvernieuwing vraagt net dat tikkeltje meer inspanning dan het maken van een PowerPoint. Ook het gebruik van digitale leerplatformen, mag niet zonder meer herleid worden tot onderwijsvernieuwing. Deze leerplatformen (zoals e-learning) kunnen enorm veel voordelen bieden ter implementatie van onderwijsvernieuwing, maar momenteel gebeurt dit nog niet

Daarnaast mag onderwijsvernieuwing voor VVS ook niet gelijk staan aan extra studielast. Wanneer er geopteerd wordt om gebruik te maken van onderwijsvernieuwend werkvormen zoals begeleide zelfstudie of bijvoorbeeld groepwerk, mag dit niet als supplement op de eigenlijke hoorcolleges beschouwd worden. Vaak wordt onderwijsvernieuwing gezien als iets extra, dat er nog bovenop komt. Ook hier moet gezocht worden naar een goed evenwicht. Als er aan onderwijsvernieuwing wordt gedaan mag de globale studielast niet stijgen. Voordelen van onderwijsvernieuwing

Onderwijsvernieuwing biedt volgens VVS vele voordelen. De onderwijsvernieuwend werkvormen leiden onder meer tot volgende zaken:

- De verantwoordelijkheid van het leren wordt meer en meer bij de student zelf gelegd. Hierdoor groeit de betrokkenheid van de student bij het leerproces, waardoor de motivatie en het studierendement zal stijgen en de drop out verminderen

⁴ Martin Valcke (2008). Competentie-ontwikkend onderwijs in Vlaanderen? In *Een competentie-ontwikkend onderwijs: een verkenning van de VLOR*.

- De studenten hebben de mogelijkheid om op hun eigen tempo te werken en te leren
- Probleemoplossende vaardigheden worden getraind
- Coöperatief werken bevordert de vorming van sociale vaardigheden. Dat is erg welkom op een ogenblik dat de traditionele klasgroep als gevolg van flexibilisering teloor dreigt te gaan. Daarnaast leren studenten vanuit de uitwisseling van ervaringen, informatie en kennis
- Linken met het beroepsveld, het leren in authentieke situaties maakt dat de transfer veel sneller zal plaatsvinden
- Onderwijsvernieuwing is ook voordelig voor de diversiteit binnen het hoger onderwijs. Aangezien onderwijsvernieuwing een arsenaal aan verschillende werkvormen omvat, zal er voor ieder wat wils inzitten. Dit in tegenstelling tot het huidige traditionele onderwijs dat afgestemd wordt op het profiel van de modale student.
- Het bezig zijn met onderwijsvernieuwing zet de onderwijsverstrekker er toe aan zijn of haar huidige onderwijsaanpak in vraag te stellen. Deze kritische reflectie is zeer wenselijk in het licht van de recente ontwikkelingen

3. ONDERWIJSVERNIEUWING: AANDACHTSPUNTEN

Hoewel onderwijsvernieuwing tal van voordelen kent, vraagt VVS toch aandacht voor volgende randvoorwaarden. Deze voorwaarden worden door VVS beschouwd als noodzakelijk voor een succesvolle implementatie.

3.1. FACILITEITEN EN ALTERNATIEVEN

Zoals reeds eerder werd aangehaald, mag onderwijsvernieuwing zich niet beperken tot het organisatorische luik van onderwijs, maar moet het zéker ook zijn intrede vinden in de onderwijskundige aanpak, zijnde de werkvormen en evaluatievormen (zie 3.6). Onderwijsvernieuwing moet nog meer flexibiliteit en differentiatie in de aanpak van het onderwijs toelaten dan nu het geval is. Daarnaast mag onderwijsvernieuwing niet afgestemd worden op de modale student, om de simpele reden dat er geen modale student bestaat. VVS stelt als uitgangspunt voorop dat iedereen van onderwijsvernieuwing moet kunnen plukken. Er moet rekening gehouden worden met de verschillen die er bestaan tussen de studenten en dit door middel van flexibiliteit en differentiatie. Deze flexibiliteit en differentiatie worden door VVS onder de noemer van faciliteiten geplaatst, dewelke zeker moeten gewaarborgd worden voor studenten met bepaalde statuten en voor studenten met bepaalde beperkingen.

VVS vindt dat onderwijsvernieuwing er niet toe mag leiden dat bepaalde kansengroepen opnieuw worden uitgesloten. Voor de studenten met bepaalde statuten (zie standpunt participatie) moet er een mogelijkheid geboden worden tot alternatief. Daarnaast dienen er ook alternatieven geboden te worden voor tijdsroevende onderwijswerkvormen, aangezien het volgen van een bepaald vak geen belemmering mag worden voor deze studenten en de keuzevrijheid van de student altijd gewaarborgd moet blijven. Studentenvertegenwoordigers moeten beroep kunnen doen op een statuut dat flexibiliteit mogelijk maakt om de onderwijsvernieuwende opleidingsonderdelen te combineren met hun democratische taken.

Omdat onderwijsvernieuwing niet voor iedereen weggelegd is moet er zeker aandacht besteed worden aan studenten met bepaalde specifieke kenmerken, gaande van functiebeperkingen tot het ontbreken van sociale vaardigheden en dergelijke meer. Vanuit de opleiding moet er begrip getoond worden en ondersteuning geboden worden voor deze beperkingen. Zo zal iemand die bijvoorbeeld ontzettend verlegen is of stottert, veel meer moeite hebben om een presentatie te geven dan iemand die bij wijze van spreken elke dag in de spotlights staat.

Naast deze faciliteiten is VVS voorstander voor een mix in het curriculum. Zoals gezegd betreft het hier geen of/of, maar een en/en verhaal. Er moet dus gezocht worden naar een goed evenwicht tussen het gebruik van zowel ex cathedra onderwijs als het gebruik van onderwijsvernieuwende werkvormen. Dit vormt tevens een absoluut noodzakelijk criterium voor de toegankelijkheid van het onderwijs.

3.2. TWEDE ZIT EN EXAMENCONTRACTEN

In geval van tweede zit voor een vak waarbij gebruik werd gemaakt van onderwijsvernieuwende werkvormen, moet er een alternatief geboden worden. Het lijkt ons niet wenselijk dat studenten zich in hun vakantie moeten bezighouden met groepswork en dergelijke meer. Onderwijsvernieuwing mag niet leiden tot een uitholling van het tweede zit concept. Enerzijds vindt VVS dat iedereen recht heeft op een tweede kans en anderzijds moet dit recht kunnen ingevuld worden door een compatibel alternatief.

VVS wil ook aandacht voor de studenten met examencontracten, aangezien de mogelijkheid voor een alternatief hier zeer noodzakelijk is. Al te vaak wordt onderwijsvernieuwing als excuus gebruikt om studenten niet toe te laten zich via examencontracten in te schrijven. Het argument is dan dat het onmogelijk is het vak te volgen, aangezien er gebruik

gemaakt wordt van permanente evaluatie, probleemgestuurd onderwijs of een andere vorm van onderwijsvernieuwing. Onderwijsvernieuwing mag niet leiden tot wanpraktijken in het systeem van examencontracten en daarom vindt VVS dat er steeds voor een alternatief gezorgd moet worden, zodat iedereen het vak kan volgen. Vroeger gebeurde dat ook binnen het systeem van de examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap.

3.3. VISIE

Aangezien onderwijsvernieuwing moet opgevat worden als een totaalconcept, een bepaalde visie op onderwijs, vindt VVS het absoluut noodzakelijk dat deze op het niveau van de opleiding wordt uitgewerkt. Onderwijsvernieuwing moet onderdeel worden van het beleid dat gevoerd wordt op instellingsniveau en moet zijn concrete vertaalslag vinden op het niveau van de opleiding. Zaken als "wat verstaat de opleiding onder onderwijsvernieuwing", "welke doelen hoopt ze hiermee te bereiken" en "welke concrete maatregelen zullen worden genomen", dienen zeker opgenomen te worden. Voor een succesvolle implementatie is een gemeenschappelijke visie nodig van alle betrokkenen.

3.4. VORMING DOCENTENKORPS

Het vormen van competente lesgevers dient volgens VVS zéker een onderdeel van het beleid te vormen, aangezien de docenten en proffen aan de basis van de implementatie liggen. Opdat onderwijsvernieuwing niet verwordt tot een vrijblijvend begrip, dient er eerst en vooral gewerkt te worden aan een gedeelde visie en ondersteuning binnen het korps van onderwijsverstrekkers. Eens te meer wordt de noodzakelijke omslag bij docenten/proffen onderschat. Onderwijsvernieuwing betekent voor hen: coaching in plaats van sturing van leerprocessen; teamwork en professionalisering; zelfsturing bij studenten toelaten; nieuwe werkvormen; nieuwe assessmentvormen; denken vanuit competenties; studentgerichtheid; en noem maar op. Voldoende nascholing en ondersteuning is enorm belangrijk.

Daarnaast is er volgens VVS een cruciale rol weggelegd voor de lerarenopleidingen. Zij bezitten de fundamentele verantwoordelijkheid voor het afleveren van competente lesgevers die vertrouwd zijn met de onderwijsvernieuwend mentaliteit. Natuurlijk is elke onderwijsvernieuwing gedoemd om te mislukken als er ook geen vorming komt voor het huidige docentekorps. Docenten en proffen moeten daarom via permanente vorming en bijscholing zich kunnen inwerken in het concept van onderwijsvernieuwing.

3.5. TOEGANKELIJKHEID

Onderwijsvernieuwing mag in geen geval extra drempels creëren, daarom percipieert VVS een aangepaste infrastructuur en het beschikbaar stellen van bepaalde materialen als enorm belangrijk. Docenten en proffen mogen er bijvoorbeeld niet van uitgaan dat elke student altijd en overal toegang heeft tot het internet. Zeker bij online discussiefora moet hier voldoende rekening mee gehouden worden, zo mogen er geen deadlines vooropgesteld worden in een weekend.

Daarnaast zouden computerklassen en bibliotheken langer open moeten zijn, want wat met een werkstudent die steeds pas om 19u kan beginnen aan zijn of haar paper? Bovendien zouden er meer lokalen ter beschikking gesteld moeten worden om bijvoorbeeld groepsvergaderingen te verrichten. Gaat men er vandaag niet al te vaak vanuit dat studenten op kot zitten? Wat met de pendelaars, waar moeten zij vergaderen?

Ook zouden software pakketten die noodzakelijk zijn voor het uitvoeren van een bepaalde opdracht aan meer democratische prijzen ter beschikking moeten worden gesteld, VVS vindt zelfs dat er gestreefd moet worden naar het ter beschikking stellen van "generische" software pakketten (open source), dewelke veel goedkoper zijn.

3.6. STUDIELAST

De ervaring wijst uit dat het risico op een hogere studiedruk bij onderwijsvernieuwing reëel is omdat het wordt ingevoerd als aanvulling op de oude werkvormen en opleidingsonderdelen. Indien een prof/docent ervoor kiest om zijn/haar lessen in de vorm van groepswerk aan te bieden, dan mogen de hoorcolleges in geen geval als permanentie worden verder gezet. De hoorcolleges kunnen wel ingeschakeld worden als ondersteuning van het groepswerk. Er is dus een combinatie van hoorcolleges en groepswerk mogelijk, maar de studielast mag in verhouding niet stijgen. Zo kan een prof/docent er voor kiezen om de ene helft van de lessen te geven via hoorcolleges en de andere helft via groepswerk. Dit groepswerk moet dan worden opgevat als een verdieping van in de hoorcolleges behandelde stof.

Onderwijsvernieuwing mag in geen geval gelijk staan aan meer studielast. Om te voorkomen dat een student bijvoorbeeld voor elk vak een paper moet schrijven of verschillende deadlines voor verschillende vakken allemaal in dezelfde week gepland staan, is het noodzakelijk dat er overleg plaatsvindt tussen de verschillende docenten/proffen van één bepaalde opleiding. Om de visie van onderwijsvernieuwing recht aan te doen, is het zelfs beter om sommige opdrachten vakoverschrijdend aan te pakken.

Studielast wordt uitgedrukt in studiepunten, dewelke een indicatie vormen voor de hoeveelheid energie er in een vak gestoken moet worden. Het betreft dus het aantal lessen en het aantal blokken. Een vak van zes studiepunten veronderstelt dus meer energie en tijd van een student in verhouding tot een vak van drie studiepunten.

De studielast mag met de implementatie van onderwijsvernieuwendere werkvormen niet veranderen. De verhouding met de huidige studielast moet dezelfde blijven. De hoeveelheid vrije tijd die de student momenteel geniet mag niet in het gedrang komen.

VVS kaart hier het belang van studiedrukmetingen aan en stelt dat de wijze waarop deze metingen vandaag gebeuren voor discussie vatbaar is. Momenteel kan de studiedrukmeting op twee manieren gebeuren, enerzijds via schatting en anderzijds via registratie. Aan beide methodes moet volgens VVS grondig gesleuteld worden. Verder vraagt VVS opnieuw een duidelijke decretale verplichting tot een regelmatige studietijdmeting. De vroegere bepaling dat de studielast moest worden bewaakt werd recent immers geschrapt. De opname in het accreditatiekader is onvoldoende als alternatief (omdat het slechts één van de negen facetten betreft op het onderwerp). Tegen het licht van de verhoogde aandacht voor studievertraging en –rendement en de trend tot onderwijsvernieuwing, moet daarom opnieuw een regelmatige verplichte studiedrukmeting komen in het basisdecreet.

3.7. ECTS-FICHES ALS INSTRUMENT

De opleidingsfiches (ECTS-fiches) moeten niet alleen beter uitgewerkt worden, maar ook beter gecommuniceerd worden naar de studenten. ECTS staat voor European Credit Transfer System en is het Europees systeem voor de overdracht en accumulatie van credits. De basis voor de ECTS wordt gevormd door de werkdruk en de learning outcomes. Een correcte implementatie van dit systeem is absoluut noodzakelijk. Vandaag de dag wordt dit implementatieproces nog veel te veel gekenmerkt door tal van kinderziektes.

Aan het begin van het academiejaar moeten de eisen en verwachtingen van het vak voor de studenten duidelijk zijn alsook de verwachte studielast, de fiches moeten opgevat worden als een soort van contract dat de student met de instelling aangaat. De informatie die in deze fiches weergegeven wordt moet dan ook bindend zijn, zodat de student tijdens zijn of haar opleiding niet voor verrassingen komt te staan. Volgens VVS moeten volgende zaken er minimaal in opgenomen worden: eindcompetenties, aanbevolen voorkennis, inhoud, studiemateriaal, wijze examineren en bijkomende informatie, werkvorm, volgtijdelijkheid, kostprijs studiemateriaal voor het opleidingsonderdeel, eventueel alternatief voor examencontracters/tweede zit etc, uurrooster en locatie, docent en zijn contactgegevens/spreekuur...

3.8. BELANG AANGEPASTE EVALUATIE

Er bestaat een fundamentele samenhang tussen doelen, inhoud en organisatie van het onderwijs, dus wanneer aan één van deze pijlers gesleuteld wordt, heeft dit gevolgen voor de andere. Veranderingen in de onderwijskundige aanpak noodzaken tot innovatieve toetsvormen. Aangezien de klemtoon binnen de onderwijsvernieuwing ligt op knowledge building eerder dan op knowledge consumption is het noodzakelijk om ook de evaluatievormen aan te passen, zodat er beroep wordt gedaan op de productieve vaardigheden van de student om met kennis om te gaan in plaats van op zijn of haar reproductieve capaciteiten.

In wat volgt zullen een aantal belangrijke assessmentvormen⁵ opgelijst worden:

- Peer-assessment is het proces waarbij de studenten hun medestudenten evalueren, al dan niet op basis van zelfgeselecteerde criteria. Peer-assessment moedigt studenten aan om een meer actieve rol op te nemen bij het coöperatief leren en realiseert een hoog niveau van verantwoordelijkheid bij de studenten.
- Bij co-assessment is er sprake van een gedeelde verantwoordelijkheid tussen studenten en docenten. De studenten krijgen hier de mogelijkheid om elkaar te beoordelen, maar het eindoordeel wordt door de docent gegeven. Belangrijk hierbij is dat de student mee kan werken aan het bepalen van wat er beoordeeld moet worden en door wie.
- Een portfolio is een soort van verzamelbox samengesteld door de student. De werken die worden opgenomen in een portfolio moeten zorgvuldig worden geselecteerd door de student om te kunnen aantonen dat men iets heeft geleerd: de vooruitgang moet zichtbaar zijn. Het grote nut van portfolio's is dat studenten ertoe aangezet worden om te reflecteren op zijn of haar werk. De studenten leren zowel door reflectie, het analyseren, synthetiseren en het schrijven in hun portfolio's, als door de feedback die ze krijgen van anderen.
- Overall-assessment omvat enerzijds een open boek toets op basis van authentiek casusmateriaal en anderzijds een kennistoets. Het betreft hier een integratie van kennis en vaardigheden om problemen te kunnen oplossen. Er wordt gekeken naar de mate waarin studenten problemen kunnen analyseren en kunnen bijdragen aan de oplossing van het probleem door het gebruik van concepten en theorieën uit het bepaalde vakgebied.

⁵ Dochy, Heylen & Van de Mosselaer (2002). *Assessment in onderwijs*. Uitgeverij Lemma: Utrecht

Een belangrijk kenmerk van assessment is dat er in tegenstelling tot de traditionele toetsvormen, gekeken wordt naar het leerproces van de student. Evaluatie fungeert hier niet als een meetinstrument om prestaties achteraf te meten, maar als een instrument om informatie in te winnen over het leerproces van de student. Men is dus vooral geïnteresseerd in de manier waarop de student zijn of haar vooropgestelde doelen bereikt. Feedback is enorm belangrijk bij deze evaluatievorm. Het doel van feedback is om de student te helpen de eigen sterktes en zwaktes te onderkennen. VVS vindt het enorm belangrijk dat er gekeken wordt naar de vooruitgang die de student maakt, dus naar de leerwinst op lange termijn. Hard werken en het leveren van inspanningen gedurende een hele periode moet volgens VVS meegenomen worden in de evaluatie. Hiermee wijzen we het bestaan van een minimumniveau absoluut niet af, VVS vindt dat het minimumniveau ongeacht wat behouden moet blijven.

Daarnaast heeft assessment een enorme informatieve waarde voor docenten/proffen. Het helpt hen de sterktes en zwaktes van hun studenten beter te begrijpen en kunnen, indien nodig, de instructie en begeleiding hierop afstemmen.

Vooraf dient er voldoende duidelijkheid te worden gecreëerd over de evaluatiecriteria zodat de studenten weten waar ze aan toe zijn. Deze dienen te worden opgenomen in de ECTS-fiches. De soort van evaluatie (mondeling/schriftelijk, gesloten/open boek) alsook de puntenverdeling (permanente evaluatie - regulier examen) moeten op een transparante manier gecommuniceerd worden naar de studenten. Verdere concrete informatie over de evaluatie van het vak moet verplicht worden meegedeeld in de eerste les en daarna op de online leeromgeving worden gezet, zodat de studenten dit permanent kunnen raadplegen.

3.9. KWALITEITSCONTROLE

Wat de kwaliteitscontrole betreft is VVS van mening dat de visie en het beleid op onderwijsvernieuwing gecontroleerd moet worden. Hieraan verbonden stelt VVS dat de huidige docentenevaluaties beter uitgewerkt moeten worden. Deze evaluatievorm is niet alleen zeer informatief voor de betrokken docenten, maar ook voor de studenten, aangezien zij worden aangezet tot reflectie over hun opleiding. VVS stelt vast dat de relatie docent-student verandert als gevolg van onderwijsvernieuwing. Er is niet langer sprake van éénrichtingsverkeer. Deze nieuwe verhouding moet ook worden doorgetrokken in de evaluaties. Docenten moeten ook feedback kunnen krijgen en kunnen leren van studenten, als er iets misgaat moet de student dus kunnen bijsturen.

VVS pleit voor een integratie van docentenevaluatie, vakkenevaluatie en ook een evaluatie van de ECTS-fiche. Deze evaluaties dienen zowel kwantitatieve als kwalitatieve gegevens op te vragen. Door de evaluatie van de ECTS-fiches als vaste waarde in te voeren, kunnen deze fiches geleidelijk aan beter uitgewerkt worden en effectief dienen als contract tussen student en opleiding.